

Поетичний словотвір Яра Славутича (на матеріалі поеми «Моя доба»)

Мова поезії ґрунтується на естетично спрямованому слововживанні, що передбачає максимальне використання здатності слова до семантичного ускладнення й відповідно наповнення його віртуальним смислом. Водночас поетична мова зумовлює появу нових слів, які служать здебільшого засобом посилення художньої виразності та образності. Неологізми, до яких звичайно відносять і нові значення, і нові слова, і нові семантично цілісні словосполучки, у поетичному тексті досить часто мають оказіональний характер.

Власне словотвір поета як мовної особистості викликаний двома основними причинами: необхідністю назвати нові поняття в процесі художнього пізнання дійсності або ж потребою виділити певні відтінки смислу, дати свою оцінку зображуваного. У цьому зв'язку поетичні неологізми-слова розглядаємо як засіб акцентування, з одного боку, нового смислу, а з другого, авторського ставлення до художньо відтворюваних предметів, подій, явищ, станів. Стилістичні функції лексичних новотворів у поезії не обмежуються їх участю у формуванні колориту розмовності чи книжності, а визначаються також їх особливою роллю в досягненні ефекту несподіваності та свіжості образу, що для поетичної мови є надзвичайно важливим.

Словотворчість, що належить до характерних ознак української поезії ХХ — початку ХХІ ст., має кількісні і якісні відмінності на рівні окремих ідіостилів. Серед творців поетичних неологізмів у минулому столітті найпомітнішим був Павло Тичина, чії новотвори привертали увагу не одного дослідника. Показовим є те, що саме з дослідження його поезики починав свою наукову діяльність видатний представник започаткованої Олександром Потебнею Харківської лінгвістичної школи Юрій Шевельов. Значний інтерес, зокрема в аспекті поетичної неології, становить і творчість старійшини сучасної української поезії, одного з найактивніших борців проти тоталітаризму в ім'я незалежності України — Яра Славутича.

Важливою рисою поетичного ідіостилу Яра Славутича є передовсім творення нових слів, що має на меті як суто стилістичні завдання експресивно-емоційного плану, так і пристосування відповідного слова до умов віршового тексту. У цьому переконують нас, зокрема, спостереження над численними неологізмами поеми «Моя доба». Над автобіографічною поемою на 625 октав Яр Славутич працював понад 20 років (1957–1978). Це найбільший ліро-епічний твір поета, своєрідний художній літопис життя автора та його покоління. У словниковому складі пое-

ми ми виявили понад 200 лексичних новотворів, які постали на ґрунті традицій українського поетичного словотвору й переважно є словотворчим здобутком автора.

У поемі «Моя доба» Яр Славутич активно використовує слова стислої морфемної структури (дещо відмінної від загальноновживаної форми), які в 11-томному академічному Словнику української мови звичайно характеризуються як застарілі чи вживані рідко: *змага, звага, визвіл, окрай, навпрост* і т. ін. Слід зазначити, що перші два є ключовими в мові поета, причому слово *змага* частіше подається у трансформованому вигляді — у формі чоловічого роду: *звитяжний змаг* [5: 73, 129]¹, *правди змаг* [5: 74, 135] тощо. У тому ж стилістичному плані вживаються й авторські новотвори: *буваль* [5: 129, 408], *висмага* [5: 158, 552], *нестрим* [5: 98, 252], *ошати* [5: 118, 354], *п'янливий пахіт* [5: 94, 235]. До цієї групи відносимо також утвори узагальнено-збірного значення з подовженим м'яким приголосним: *байдужжся* [5: 105, 286], *будення* [5: 106, 295], *окличчя* [5: 61, 70], *покрижжся* [5: 165, 586], *пристрасне спахання* [5: 104, 282]. Семантика збірності властива й деяким неологізмам, утвореним від двох основ: *буйноросся* [5: 106, 293], *буйнозілля* [5: 105, 286]. Розглянута вище група становить основу найбільш динамічних словесних одиниць, модифікованих чи утворених Яром Славутичем.

Семантично місткими є й такі суфіксальні утворення, як *полум'яр* [5: 160, 562], *яскрінь* [5: 73, 128]. Новотвори такого типу, хоч і наділені номінативною функцією, задовольняють, на думку Л. Булаховського, головним чином психологічні потреби — «освіження експресивності слова, бажання надати виразові специфічної емоційної забарвленості» [1: 363]. З ними пов'язаний ефект несподіваності художнього висловлювання.

Серед нових слів, наявних у поемі «Моя доба», є досить вдалі, з нашого погляду, дієслівні номінації, утворені афіксальним способом. Такими є, зокрема, дієслова в наведених нижче мікроконтекстах: *серця навогниює* [5: 146, 495], *розвогниш дар* [5: 111, 319], *поля зернила* [5: 158, 554]. Чимало в поетичній мові Яра Славутича оригінальних віддієслівних означень: *буття знебуле* [5: 100, 263], *неначе стояне в міцнім вині* [5: 92, 224], *трясена Москва* [5: 171, 616], *мрії приваблі* [5: 66, 94] і т. ін. Подібні враження справляють також авторські відіменникові означення: *вікняні шибки* [5: 62, 72], *лунаве коло* [5: 104, 284], *супостатий* [5: 69, 110] тощо. Зберігаючи змістовність, уживані поетом нові

¹ Тут і далі в посиланнях на текст поеми «Моя доба»: позиція в списку літератури, сторінка, номер строфи (октави).

слова загалом характеризуються природністю звучання, переважно не мають відтінку шгучності.

Відносно широким є ряд прислівникових новотворів, орієнтованих на актуалізацію характеристики певних дій. Прикладами можуть бути прислівники в авторських контекстах: *вулканно вибухнув* [5: 95, 239], *прорвавши зважно темряви завісу* [5: 96, 242], *стою німовно* [5: 167, 598], *посвятно ширить січовий звичай* [5: 146, 495] і т. ін. Власне значення дії та її характеристики наявне і в індивідуально-авторських найменуваннях осіб: *визнавець пращурів* [5: 105, 286], *впевнених відчайців* [5: 99, 257]. Основна роль відповідних номінацій полягає в увиразненні загальновідомого, наданні йому відтінків незвичності.

Надзвичайно багатим і розмаїтим є корпус складних слів, утворених Яром Славутичем. Частину з них ми наводили вище, деякі їх різновиди розглянемо тут. Складні слова-неологізми в поемі «Моя доба» виконують здебільшого характеристичну функцію і є водночас своєрідними естетичними знаками, наприклад: *широкосяйний світ* [5: 106, 295], *вогнегронний жар* [5: 98, 254], *поети правдомовні* [5: 118, 353], *повнощедрий соняшний розмай* [5: 98, 255], *стопромінний стяг* [5: 101, 268], *червонобрамна храмів позолото* [5: 101, 268], *правдоносний вир* [5: 137, 447], *самопосвятно* [5: 105, 286]. Певна кількість відповідних утворень має прикладкову структуру, однак характеризується смисловою цілісністю й стилістичною значущістю піднесено-поетичного або знижено-сатиричного забарвлення: *ясновельможно-добрий* [5: 167, 597], *буряно-крутий* [5: 148, 504], *самоцвіти, хвильно-опалеві* [5: 119, 356], *пахуче-наливні* [5: 80, 161], *зухи-москалі* [5: 169, 609], *в гулатах-муках* [5: 172, 621], *нетрі-бездороги* [5: 84, 182] та ін. Складне за будовою означення в такому, наприклад, авторському контексті: *кубістично-індустрійні снасті* [5: 9, 49] — має відтінок іронічності.

Іноді в Яра Славутича неологізм постає в процесі пошуку рими: *життя, мов каравела, плавле* [5: 79, 156] — рима до *Павле*. Але це є швидше винятком, оскільки практично завжди присутній змістовий момент і виразна стилістична настанова. Авторські номінації в межах тексту поеми звичайно виконують номінативну та стилістичну функції. «Лексикон суб'єкта лінгвокреативної діяльності, — підкреслює С. Голік, — є не просто словник як список слів, а компонент мовної здатності людини, який включає поряд з цілими словами і частини слів, а також формо- і словотворчі моделі та правила сполучення слів у синтагматичній послідовності для вираження конкретного номінативного завдання» [2: 73]. Саме таким є в цілому неословник Яра Славутича, що наочно демонструє мова поеми «Моя доба». Звернені іноді до інтелекту, а частіше орієнтовані на чуттєве сприйняття, неологізми поета загалом є творчим здобутком, вони мають експресивно-емоційні властивос-

ті й естетичне позначення [3: 60]. Надзвичайно плідний словотворець і тонкий стиліст, Яр Славутич мав підстави назвати головного героя поеми «Моя доба», прототипом якого був сам, гранословом. Справедливою є думка, що «словесне поетичне новаторство є засобом оновлення мови, її поетизації» [4: 70]. Яр Славутич своєю поетичною творчістю активно сприяє оновленню та поетизації української мови.

Література

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов // Вибрані праці: У 5 т. — Т. 1. — К., 1975. — С. 321–470.
2. Голик С. Деякі когнітивні аспекти індивідуальної авторської номінації (на матеріалі префіксальних похідних) // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць. — Вип. 3. — Ужгород, 2000. — С. 71–74.
3. Калашник В. С. Особливості слововживання в поетичній мові: Навч. посібник. — Х., 1985.
4. Сучасна українська літературна мова: Стилістика. — К., 1973.
5. Славутич Яр. Твори: У 5 т. — Т. 2. — К. — Едмонтон, 1998.